

істини у праві. Київ: Вид-во Нац. акад. внутр. справ України, 2000. 200 с.; Берус В.В. Современная социально-политическая мифология. *Политическая жизнь и мысль: история и современность*. Барнаул: Тарус, 1993. С. 38 – 56; Головатий М. Політична міфологія. Київ: МАУП, 2005. 148 с. 6. Берус В.В. Цит. работа; Егоров В.И. Цит. работа. 7. Гелей С., Рутар С. Політологія: навч. посібн. Одеса – Київ: Знання, 2009. 415 с.; Ковлер А.И. Цит. работа. 8. Горбатенко В.П. Модернізація українського суспільства у контексті сучасних цивілізаційних процесів: дис. ... докт. політ. наук / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. Київ, 1999. 379 с.; Танимов О.В. Миф как правовая фикция. *Научные труды Рос. акад. юрид. наук*. Вып. 14: в 2-х т. Т.1. Москва: Наука, 2014. С. 239–254. 9. Гелей С., Рутар С. Цит. праця; Головатий М. Цит. праця; Таниртмов О.В. Цит. работа. 10. Алексеев С.С. Цит. работа. 11. Алексеев С.С. Цит. работа; Ллойд Д. Цит. работа. 12. Алексеев С.С. Цит. работа. 13. Ковлер А.И. Цит. работа. 14. Cassirer E. *The Myth of the state*. New-York, 1955. 355 p. 15. Бандура О.О. Цит. праця; Егоров В.И. Цит. работа; Кравченко Л.В. Цит. праця.

УДК 327.8: 15

Б. М. КАЛІНІЧЕНКО

ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ ОСНОВ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Розглядаються політико-правові основи інформаційної безпеки України. Запропоновано напрями вироблення ефективної моделі її системного забезпечення. Надано практичні рекомендації щодо вдосконалення державної інформаційної політики та створення ефективної системи інформаційної безпеки України. Остання розглядається як важлива складова збереження суверенітету держави, захисту національного інформаційного простору від негативних впливів в умовах російської агресії.

Ключові слова: інформаційна безпека України, національний інформаційний простір, інформаційно-психологічні впливи, інформаційна війна, державна інформаційна політика.

© КАЛІНІЧЕНКО Богдан Михайлович – кандидат політичних наук, доцент кафедри державної служби, публічного адміністрування та політології Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Kalinichenko Bogdan. Formation of political and legal foundations of information security of Ukraine.

The article deals with the political and legal foundations of information security of Ukraine. The directions of development of an effective model of its system support are offered. Practical recommendations for improvement of the state information policy and creation of an effective system of information security of Ukraine are given. The latter is considered an important component of preserving the sovereignty of the state, protecting the national information space from negative influences in the conditions of Russian aggression.

Key words: *information security of Ukraine, national information space, informational and psychological influences, information war, state information policy.*

В умовах сучасного суспільно-політичного розвитку інформація стає дедалі важливішим стратегічним ресурсом. Її ігнорування або недостатнє використання зумовлює суттєві втрати для будь-якої країни, оскільки процес інформатизації вже охопив усі сфери життєдіяльності людини й суспільства. Особливу роль інформаційна складова відіграє в якості елемента національної безпеки. За цих умов виникає об'єктивна необхідність спільними зусиллями держави і громадянського суспільства регулювати канали функціонування інформації в бажаному для своєї країни напрямі.

Збереження інформаційного суверенітету, формування ефективної системи безпеки в інформаційній сфері є актуальною проблемою і для України, яка часто є об'єктом зовнішньої інформаційної експансії, маніпулятивних пропагандистських технологій та руйнівного інформаційного вторгнення. В умовах російської агресії захист національного інформаційного простору від негативних інформаційно-психологічних впливів, операцій та війн, гарантування інформаційної безпеки та інформаційного суверенітету набувають особливого значення і стають чинниками збереження національної ідентичності України та функціонування її як суверенної та незалежної держави. У відповідності з цим одним із пріоритетних завдань реформування політичної системи має бути забезпечення інформаційної безпеки, адже сьогодні інформаційне протиборство стало самостійною формою політичних відносин.

У багатьох працях українських та зарубіжних дослідників інформаційна безпека розглядається сьогодні як невід’ємна складова безпеки національної. Більше того, інформаційна безпека в такому аспекті розглядається не просто як окремий елемент національної безпеки, але й як її інтегральна, наскрізна якісна характеристика та показник захищеності громадян, суспільства і держави. Увага до проблем гарантування інформаційної безпеки України зумовлена антиукраїнськими впливами, які пропагують ідеї сепаратизму, насильства, національної ворожнечі і є спробами руйнування національної ідентичності України, знищення міжнаціональної злагоди, посягання на конституційний лад України, територіальну цілісність держави. Серед українських дослідників цієї проблеми слід відзначити таких як, В. Горбатенко, В. Гурковський, Л. Євдоченко, М. Карчевський, Б. Кормич, О. Косошов, І. Кресіна, І. Малик, Р. Олексенко, О. Стойко.

Існує два аспекти трактування інформаційної безпеки у контексті національної безпеки. З одного боку, інформаційна безпека розглядається як самостійний елемент національної безпеки будь-якої країни, а з іншого — як інтегрована складова будь-якої іншої безпеки: військової, економічної, політичної тощо. Одне із найповніших визначень інформаційної безпеки запропонував В. Гурковський: «Національна інформаційна безпека України — це суспільні відносини, пов’язані із захистом життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави від реальних та потенційних загроз в інформаційному просторі, що є необхідною умовою збереження та примноження духовних і матеріальних цінностей державоутворюючої нації, її існування, самозбереження і прогресивного розвитку України як суверенної держави, що залежить від цілеспрямованої інформаційної політики гарантій, охорони, оборони, захисту її національних інтересів»¹. Оптимальним можна вважати таке визначення: «інформаційна безпека — це стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави, за якого зводиться до мінімуму завдання збитків через неповноту, невчасність і недостовірність інфор-

мації, негативний інформаційний вплив, негативні наслідки функціонування інформаційних технологій, а також через несанкціоноване поширення інформації»². Наведене визначення відображає усі аспекти взаємодії суб'єктів інформаційних відносин.

Інформаційна безпека є інтегрованою складовою національної безпеки і її розглядають як пріоритетну функцію держави. Інформаційна безпека, з одного боку, передбачає забезпечення якісного всебічного інформування громадян та вільного доступу до різних джерел інформації, а з іншого – це контроль за непоширенням дезінформації, сприяння цілісності суспільства, збереження інформаційного суверенітету, протидія негативним інформаційно-психологічним пропагандистським впливам та захист національного інформаційного простору від маніпуляцій, інформаційних війн та операцій. Рішення комплексної проблеми інформаційної безпеки дасть змогу як захистити інтереси суспільства і держави, так і гарантувати права громадян на отримання всебічної, об'єктивної та якісної інформації.

Окрім того, комплекс проблем, пов'язаних із категорією інформаційної безпеки, включає в себе значний масив питань, спрямованих на вивчення нових можливостей розбудови правової держави та розвитку громадянського суспільства. Саме в цьому аспекті досліджувана нами проблема є особливо актуальною для України, перед якою сьогодні постає завдання не лише забезпечення національної інформаційної безпеки, але й значної демократизації всіх сфер суспільної життєдіяльності. Відповідно вчені розрізняють два блоки питань. Так, комплекс питань інформаційної безпеки людини та суспільства включає в себе такі вектори, як: забезпечення інформаційних прав і свобод людини і громадянина; захист людини від неправомірного інформаційного втручання; забезпечення національної, культурної і духовної ідентичності від неправомірного втручання; забезпечення дієздатних правових та організаційних механізмів захисту відповідних прав тощо. Комплекс питань інформаційної безпеки держави включає такі вектори держав-

ної діяльності; безпека розвитку інформаційної сфери держави; захист національного інформаційного ринку; забезпечення міжнародної інформаційної безпеки, зокрема, попередження: інформаційного тероризму, використання інформаційної зброї, інформаційної війни; захист та обмеження обігу інформації в цілях безпеки; захист інформаційної інфраструктури держави тощо³.

Політико-правові ресурси і механізми захисту інформаційного простору держави та інформаційної безпеки громадян в умовах функціонування глобального інформаційного суспільства є надзвичайно актуальною та гострою проблемою сьогодення. Особливо гостро вона постає в Україні, де досі не вироблено ефективної моделі системного забезпечення інформаційної безпеки держави, суспільства і людини, хоча така необхідність зафіксована навіть на конституційному рівні. Інформаційна безпека, захист якої відповідно до ст. 17 Конституції України, поряд із суверенітетом, територіальною цілісністю та економічною безпекою, є найважливішою функцією держави, досягається шляхом розробки сучасного законодавства, впровадження сучасних безпечних інформаційних технологій, побудовою функціонально повної національної інфраструктури, формуванням і розвитком інформаційних відносин тощо. Таким чином, в нашій державі на конституційному рівні визначена необхідність повноцінного захисту інформаційної сфери держави та забезпечення інформаційної безпеки громадян. Більше того, протягом останнього десятиліття було прийнято декілька нормативних документів в цій сфері, що, в той же час, не призвело до реального підвищення інформаційної безпеки в Україні.

Проблема гарантування інформаційної безпеки України актуалізується в умовах війни на Сході, коли з боку Російської Федерації відбувається інформаційна експансія, упереджене та тенденційне висвітлення фактів та явищ, а технології російських інформаційно-психологічних операцій спрямовані на забезпечення домінування в українському (а також у глобальному) інформаційному просторі та на утримання медійної

переваги. Через російські пропагандистські інформаційно-психологічні кампанії, акції, медіа-заходи здійснюється вплив не лише на суспільну свідомість громадян України, а й на світову громадськість.

З огляду на необхідність формування нових принципів інформаційно-безпекової політики нашої держави, особлива увага має приділятися відображенню проблеми інформаційної безпеки в системі інформаційної політики України, а також проведенню її компаративного огляду з метою вивчення такої політики в провідних країнах світу на предмет залучення ефективного досвіду її функціонування для України.

З метою протидії негативним впливам інформаційної пропаганди та інформаційних війн, задля нейтралізації та упередження реальних та потенційних загроз в інформаційному просторі України, Рада національної безпеки і оборони України ухвалила рішення «Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України». У документі зазначено, що РНБО, враховуючи необхідність вдосконалення нормативно-правового забезпечення та запобігання й нейтралізації потенційних і реальних загроз національній безпеці в інформаційній сфері, *в и р і ш и л а*: розробити і внести на розгляд Верховної Ради України законопроекти про внесення змін до деяких законів України щодо протидії інформаційній агресії іноземних держав, передбачивши, зокрема, визначення механізму протидії негативному інформаційно-психологічному впливу, зокрема заборону ретрансляції телевізійних каналів; посилити контроль за додержанням законодавства з питань інформаційно-психологічної та кібернетичної безпеки; ужити заходів щодо забезпечення поширення у світі об'єктивних відомостей про суспільно-політичну ситуацію в Україні, зокрема, через створення відповідного медіа-холдингу для підготовки якісного конкурентоздатного інформаційного продукту; розробити порядок аналізу інформаційних матеріалів іноземних ЗМІ, що мають представництва в Україні, з метою впровадження дієвого механізму акредитації журналістів; ужити заходів до активі-

зації міжнародного співробітництва з питань протидії негативним інформаційно-психологічним впливам та кібернетичній злочинності.

Отже, можна стверджувати, що на законодавчо-нормативному рівні в нашій державі вже понад півтора десятиліття відбувається активний пошук оптимальних механізмів забезпечення різних аспектів інформаційної безпеки суспільства. В той же час документи, що приймаються, поки що не забезпечують системного підходу в даній галузі, а також не забезпечуються реальними ресурсами для їх повноцінної реалізації. Значним недоліком вітчизняного законодавства і політичного забезпечення в сфері інформаційної безпеки, з нашої точки зору, є те, що в законах реально не виписана системотворча сутність саме інформаційної безпеки відносно безпеки національної⁴.

На такому рівні існують лише загальні формулювання, які насправді не сприяють реалізації ефективної інформаційно-безпекової політики держави як інтегративного елементу національної безпеки. У Законі України «Про основи національної безпеки України» поняття «інформаційна безпека» не знаходить своєї операціоналізації, причому, не дається навіть визначення навіть даного поняття, а лише перераховуються загрози та напрями державної політики у вищезазначеній сфері. «Перелік загроз, визначений законодавцем в цьому законі, дає можливість стверджувати про розуміння інформаційної безпеки, не як безпеки інформації в технічному аспекті, а більш широку категорію, що дещо суперечить розумінню інформаційної безпеки у Законі України «Про Концепцію Національної програми інформатизації»⁵.

Як бачимо, навіть у ключових нормативно-правових документах, в яких певним чином формулюється проблема інформаційної безпеки держави і нації, закладені певні суперечності, що не сприяють ефективній безпековій політиці держави в інформаційній сфері. Відтак сьогодні надзвичайно важливою проблемою є розробка цілісного кодифікаційного документу, який повноцінно охопив би різні аспекти формування держав-

ної політики в сфері національної безпеки, а також визначив би конкретний інструментарій забезпечення такої політики. При цьому дуже важливо, щоб такий документ був цілісним та системним, визначав би стратегічні пріоритети та принципи діяльності держави в інформаційно-безпековій сфері. Поки що ж у цій сфері в Україні існує значна кількість складних проблем і суперечностей. Так до негативних чинників здійснення державного управління у сфері інформаційної безпеки належать: відсутність сформованого цілісного уявлення про інформаційну безпеку України з позиції права та юридичної науки; комплексні проблеми розвитку інформаційного суспільства та формування нових типів (видів) правових інформаційних комунікацій і правовідносин транскордонного характеру; динамічність становлення в Україні принципово нових суспільних відносин демократичної, правової, соціальної держави в умовах геополітичних і глобалізаційних впливів, що потребує змін у вітчизняному правовому просторі». Поряд з цим «недостатній рівень інформаційно-аналітичного забезпечення державного управління у сфері інформаційної безпеки ускладнює прийняття керівництвом держави, на центральному і регіональному рівнях, виважених політико-управлінських рішень; породжує конфлікти владних, комерційних структур, суспільства і громадян; негативно впливає на прогнозування розвитку подій в Україні та за її межами, що ускладнює планування (середньо і довгострокове) заходів національної безпеки, адекватних реаліям державного становлення та розвитку⁶.

Важливим документом, що міг значно впорядкувати політико-правове інформаційно-безпекове поле нашої країни, з нашої точки зору, мала стати «Доктрина інформаційної безпеки України». Реальній імплементації цього документа завадила наявна на той час політична кон'юнктура. Сьогодні ж можна повноцінно використати значний смисловий та правовий потенціал цієї Доктрини. Створити відповідні правила гри на інформаційному полі покликана була «Доктрина інформаційної безпеки України», яка з'явилась на світ у 2009 р. (затверджена Указом Президента України від 8 липня 2009 року; для

порівняння: схожий документ під назвою «Доктрина інформаційної безпеки Російської Федерації» був затверджений Президентом В. Путіним 9 вересня 2000 р.)

Поява «Доктрини інформаційної безпеки України» «встановила чіткі правила гри щодо забезпечення інформаційної безпеки держави. Доктрина чітко визначила та окреслила основні засади інформаційної безпеки України, встановила місце інформаційної безпеки в системі забезпечення національної безпеки України, виокремила реальні та потенційні загрози інформаційній безпеці України, сформувала напрями державної політики у сфері інформаційної безпеки держави»⁷. Враховуючи те, що доктрина була спрямована, насамперед, проти інформаційних загроз з боку Російської Федерації, а в політичній еліті України тоді панували проросійські настрої, реалізувати на законодавчому та інструментально-безпековому рівні положення Доктрини не вдалося, що й сприяло подальшій інформаційній агресії РФ проти України. Сьогодні ті стратегічні пріоритети, що зазначені в даному документі, мають бути відроджені та ефективно реалізовані.

Глибокі висновки щодо налагодження відповідної світовим стандарта системи інформаційної безпеки зробили вчені Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, які, зокрема, наполягають на необхідності в умовах зовнішньої експансії «створення спеціального органу – незалежної, недержавної установи, яка має бути елементом інформаційної війни з Росією та підтримувати і доповнювати діяльність державних інститутів та політичних організацій». Поряд з цим вчені зазначають: «Для надійного функціонування системи інформаційної безпеки країни потрібно створити систему раннього попередження про можливі небезпеки. Такий моніторинг має охоплювати всі рівні, на яких відбувається «перетікання» інформації між двома країнами. Першочерговим завданням групи з моніторингу є детальний аудит усіх каналів, через які поширюються такі «вкиди», а також систематизація знань про стандартні схеми та контент найбільш типових провокацій»⁸.

Таким чином, сьогодні існує ціла низка проблем в сфері інформаційної і національної безпеки в Україні, що потребують нагального вирішення як у концептуально-теоретичному та законотворчому плані, так і в плані вибудовування цілісної системи реалізації стратегічних завдань в практиці реального інформаційного суспільства. Особлива увага має приділятися саме ролі інформаційної безпеки в сучасних українських державотворчих процесах, у становленні й захисті правової держави, у сприянні формуванню і розвитку громадянського суспільства. Це, на нашу думку, сьогодні є одним із ключових теоретико-методологічних засад, що можуть значно актуалізувати дослідження проблеми інформаційної безпеки з огляду на українську специфічну ситуацію.

1. Гурковський В. Т. Організаційно-правові питання взаємодії органів державної влади у сфері національної інформаційної безпеки: дис. ... канд. юрид. наук: 25.00.02. Київ, 2014. С. 35. 2. Кормич Б. А. Організаційно-правові основи політики інформаційної безпеки України: автореф. ... докт. юрид. наук: 12.00.17. Харків, 2014. С. 3. 3. Карчевський М. В. До питання визначення інформаційної безпеки як об'єкта кримінально-правової охорони. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. Науково-практичний журнал. 2018. № 1 (27). С. 17–18. 4. Косошов О. М. Методика визначення пріоритетів показників, що характеризують рівень загроз інформаційній безпеці держави. *Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил*. Харків: ХУПС ім. Івана Кожедуба, 2018. Вип. 2 (39). С. 163–166. 5. Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України: Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2014 р. URL: <http://www.zakon5.rada.gov.ua/laws/show/n0004525-14>. 6. Концепція національної безпеки України URL: http://www.w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_ 7. Малик І. Народження «Доктрини інформаційної безпеки України»: від теорії до практики. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*: зб. наук. праць. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017. Вип. 22. С. 81. 8. Правовий вимір державної інформаційної політики України в умовах глобальних викликів: монографія / Кресіна І. О., Горбатенко В. П., Коваленко А. А., Стойко О. М., Явір В. А., Батанова Н. М., Кукуруз О. В., Тарасюк В. М., Ходаківський М. Д. / за ред. І. О. Кресіної. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2018. С. 279–280.

Kalinichenko Bogdan. Formation of political and legal foundations of information security of Ukraine.

The article deals with the political and legal foundations of information security of Ukraine. The directions of development of an effective model of its system support are offered. Practical recommendations for improvement of the state information policy and creation of an effective system of information security of Ukraine are given. The latter is considered an important component of preserving the sovereignty of the state, protecting the national information space from negative influences in the conditions of Russian aggression.

The preservation of information sovereignty, the formation of an effective security system in the information sphere is a pressing issue for Ukraine, which is often the subject of external information expansion, manipulative propaganda technologies and destructive information intrusion. In the context of the Russo-Ukrainian conflict, the protection of the national information space from negative informational and psychological influences, operations and wars, the guarantee of information security and information sovereignty are of particular importance and become factors in preserving the national identity of Ukraine and its functioning as a sovereign and independent state. Accordingly, one of the priority tasks of reforming the political system should be the provision of information security, as today's information confrontation has become an independent form of political relations.

The problem of guaranteeing the information security of Ukraine is being actualized in the conditions of the war in the East, when the Russian Federation is undergoing information expansion, biased and tendentious coverage of facts and phenomena, and the technologies of Russian information and psychological operations are aimed at ensuring dominance in the Ukrainian (as well as global) information space and to maintain media benefits. Through Russian propaganda information and psychological campaigns, campaigns, media events, the influence is influenced not only on the public consciousness of Ukrainian citizens, but also on the world community. Given the need to formulate new principles of the information and security policy of our state, special attention should be paid to reflecting the problem of information security in the system of information policy of Ukraine, as well as conducting its comparative survey in order to study such a policy in the leading countries of the world for the purpose of attracting effective experience of its functioning. for Ukraine.

Thus, today there are a number of problems in the field of information and national security in Ukraine that require urgent solution both in the conceptual, theoretical and legislative plan, and in terms of building a holistic system of realization of strategic tasks in the practice of the real information society. Particular attention should be paid to the role of information security in contemporary Ukrainian state-building processes, the establishment and protection of the rule of law, and the promotion of the formation and

development of civil society. This, in our opinion, today is one of the key theoretical and methodological principles that can significantly update the research on the problem of information security in view of the specific situation in Ukraine.

Key words: information security of Ukraine, national information space, informational and psychological influences, information war, state information policy.

УДК 321.6-044.922:321.7](497.24):342.72/73

К. П. ЯВОРСЬКА

ГРОМАДЯНСЬКІ ТА ПОЛІТИЧНІ ПРАВА І СВОБОДИ В АЗЕРБАЙДЖАНІ В УМОВАХ КЛАНОВОГО ХАРАКТЕРУ ВЛАДИ ТА ДОМІНУВАННЯ ПОЛІТИКО-ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ СХІДНОГО ТИПУ

Розглядаються питання реалізації та захисту громадянських і політичних прав і свобод в Азербайджані. Проблема вивчається в контексті посилення тиску держави на демократичні цінності. Звернено увагу на тиск влади на незалежні медіа та неурядові організації, переслідування опозиційних партій, на пасивність громадян у захисті конституційно гарантованих громадянських і політичних прав, що пояснюється особливостями політико-правової культури населення. Відзначено практичну ліквідацію автономного від держави громадянського суспільства, фактичну відсутність незалежних НУО.

Ключові слова: Азербайджан, громадянські та політичні права та свободи, свобода слова, переслідування опозиції, тиск на громадянське суспільство.

Yavorska Kateryna. Civil and political rights and freedoms in Azerbaijan in the conditions of the clan character of power and the domination of an Eastern-style political and legal culture

The issues of realization and protection of civil and political rights and freedoms in Azerbaijan are considered. The problem is being studied in the context of

© ЯВОРСЬКА Катерина Петрівна – здобувач кафедри політичних наук і права Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»